

ВІДГУК
офіційного опонента, доктора педагогічних наук, професора
Семеног Олени Миколаївни про дисертацію
Поселецької Катерини Андріївни
«Підготовка майбутніх учителів філологічних спеціальностей
до професійної самореалізації»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти
Актуальність обраної теми дослідження

Актуальне на соціально-культурному, законодавчому, теоретичному, професійно-практичному рівнях міждисциплінарне дослідження якісно збагачує теорію і методику професійної освіти в контексті вивчення специфіки професійної самореалізації учителя і, зокрема, учителя філологічних спеціальностей. Дійсно, на уроці чи під час позакласного заходу з мови і літератури учитель-майстер «самореалізується в самореалізації своїх вихованців» (В. Петровський), допомагає кожному з них відчувати себе неповторно-унікальною індивідуальністю: чіткіше засвоїти окремі елементи і механізми мовомислення письменника, отримати естетичне задоволення від діалогу з текстом, виробити власний ідіостиль розв'язування навчальних завдань, успішно комунікувати у громадянському суспільстві.

Однак, доводить Катерина Андріївна на підставі аналізу наукових джерел, вивчення практичного досвіду, результатів проведеного в кількох вищих педагогічних закладах констатувального експерименту, доволі часто учителі-словесники сприймають себе лише як виконавців вимог адміністрації, програм, підручників, інструкцій, проявляють стійкі стереотипи педагогічного мислення. Питання формування готовності майбутніх учителів філологічних спеціальностей до професійної самореалізації не набули достатнього відображення у змісті, формах, методах підготовки на філологічних спеціальностях вищих педагогічних навчальних закладів (про це свідчить виявлений у випускників недостатній рівень сформованості відповідної готовності); нерозроблені і організаційно-

педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів філологічних спеціальностей до професійної самореалізації.

Катерина Андріївна дослідила актуальну проблему на законодавчому, нормативному (враховано освітньо-кваліфікаційні вимоги спеціальностей «Філологія. Мова і література (німецька)», «Філологія. Мова і література (англійська)», «Філологія. Українська мова і література», «Філологія. Українська мова і література. Соціальна педагогіка»), на методологічному (дисертаційна робота пронизана фундаментальними ідеями аксіологічного, особистісно орієнтованого, акмеологічного методологічних підходів до формування означеної готовності у майбутніх учителів-словесників), на теоретичному (вагомою є джерельна база дослідження), професійно-практичному рівнях.

Зв'язок теми із планами відповідних галузей науки

Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри педагогіки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського “Теоретико-методологічні основи педагогічної підготовки майбутніх учителів” (№0101U007274). Концептуальні положення дослідження відповідають положенням законів України «Про освіту» (2004), «Про вищу освіту» (2014), Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті. У документах наголошено на необхідності реформування освіти на основі загальнолюдських, національних цінностей, вихованні відповідальної, здатної до самоосвіти й саморозвитку особистості, яка вміє критично мислити, опрацьовувати різноманітну інформацію, використовувати набуті знання і вміння для творчого розв’язання проблем, прагне змінити на краще своє життя і життя своєї країни.

Структура роботи

Структура дослідження, що тривало упродовж 2009 – 2015 рр., підпорядкована виконанню 4 завдань. Вступ, 3 розділи, висновки до розділів, загальні висновки, додатки пов’язані внутрішньою логікою і послідовністю

викладу. Повний обсяг дисертації складає 336 сторінок, основного тексту – 197 сторінок, що відповідає вимогам МОН України до обсягу кандидатських дисертацій. 10 таблиць, 4 рисунки, 21 додаток є змістовними і методично цінними. Список використаних джерел налічує 260 найменувань, 35 із них – іноземними мовами. Посилання в основному тексті загалом здійснено з дотриманням нормативних вимог.

Найбільш істотні наукові результати дисертації

1. На основі різноаспектного аналізу, узагальнення, систематизації праць провідних філософів, психологів, педагогів авторкою кваліфіковано розкрито сутність таких базових понять, як «самовдосконалення», «саморозвиток», «самоактуалізація», «самореалізація» (п.1.1, сс. 12 – 38) у вимірах професійної діяльності майбутніх учителів філологічних спеціальностей. На міждисциплінарному рівні, з урахуванням досвіду вищих навчальних закладів Австралії, Франції, Німеччині, Великобританії, США, Росії, у кореляції з поняттями «самовизначення», «самоефективність», «самовпевненість», «самосвідомість», «самопрезентація» здійснено розгляд професійної самореалізації особистості як соціалізованого шляху гармонійного розвитку особистості, що поєднаний із набуттям професійно-практичного та духовного досвіду майбутнім фахівцем у період первинного професійного становлення (п.1.2, сс.38 – 57).

Професійну самореалізацію майбутніх учителів філологічних спеціальностей визначено як поетапне професійне становлення на основі оптимального співвідношення позитивної мотивації педагогічної діяльності, визначеності акмеологічних пріоритетів та продуктивного залучення до практичної діяльності. До характерних рис професійної самореалізації майбутніх учителів філологічних спеціальностей віднесено, зокрема, усвідомлення специфічних особливостей літературної творчості; здатність до імпровізації, до креативного підходу; посилення екзистенційної складової діяльності у поєднанні з емоційною, естетичною та мотиваційною; орієнтацію на розвиток нестандартного мислення і спілкування, що

ґрунтується на принципах відкритості, щирості, свободи та рівноправного партнерства (*перше завдання*).

2. З урахуванням результатів наукових досліджень з проблеми формування готовності майбутніх педагогів до професійно-педагогічної діяльності, зокрема вчителів філологічних спеціальностей у п. 2.4, на сс.138 – 139 обґрунтовано сутність і змістове наповнення мотиваційного, емоційного, діяльнісного (можливо, доцільніше було назвати дієвого чи праксеологічного) компонентів готовності до професійної самореалізації. Загалом в дисертації доведено: це динамічна інтегральна особистісна якісна характеристика майбутнього учителя-філолога, яка інтегрує ціннісні установки, мотиви, знання, уміння, навички, здібності, що виявляються в самостійній професійно-педагогічній діяльності, спрямованій на постійний саморозвиток та самовдосконалення (п. 2.1, сс.74 – 94).

На основі вивчення психологічних, педагогічних джерел, проведеного аналізу сучасного стану проблеми у практичній діяльності вищих педагогічних навчальних закладів визначено мотиваційно-ціннісний, емоційно-вольовий, креативно-діяльнісний критерії (п. 2.4, сс.140 – 141), що тісно пов'язані між собою і враховують специфіку професійної самореалізації учителя-філолога. Обґрунтовані і показники, що відображають рівень сформованості особистісних домагань, інтеріоризації професійних цінностей; емоційної стійкості, відповідальності за власні професійні дії, умінь інтегрувати емоційні зусилля учасників педагогічного процесу, володіння прийомами саморегуляції та досягнення рівноправного партнерства; умінь раціонально використовувати час у межах навчально-пізнавальної та самоосвітньої діяльності, рівень здатності самостійно визначати перспективи професійного зростання, здійснювати самопрезентацію, попередження професійних деформацій, спонукати учнів до розкриття власних літературно-мовних обдарувань. Відповідно до ступеня прояву показників за критеріями визначено базовий, достатній, високий рівні готовності респондентів до професійної самореалізації (п. 3.2,

сс.188 – 189) (*друге завдання*).

3. Тривалий період дослідно-експериментальної роботи (2009 – 2015 роки), різноманітний комплекс методів, виявлений на констатувальному етапі (п. 3.1) переважно базовий рівень готовності у бакалаврів-філологів, власний досвід викладання на філологічному факультеті Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, досвід колег Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка, Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, Херсонського державного університету, у яких проводили констатувальний або формувальний етапи педагогічного експерименту дозволили означити причини такого стану й обґрунтувати педагогічні умови і модель підготовки майбутніх учителів філологічних спеціальностей до професійної самореалізації.

Моделювання підготовки здійснено з урахуванням положень аксіологічного, особистісно зорієнтованого, компетентнісного, акмеологічного підходів, положень освітніх нормативних документів, теорій наукового пізнання, самоактуалізації особистості, її професійного розвитку і саморозвитку, загальнодидактичних принципів (п. 2.4, сс. 134 – 162). Запропонована авторкою модель формування готовності майбутніх учителів філологічних спеціальностей до професійної самореалізації (п. 2.4, рис. 2.2. на с.157) спроектована з урахуванням аналізу професійної діяльності учителів філологічних спеціальностей, складається із цільового, організаційно-технологічного, результативного блоків, містить відповідні етапи, що відображають цілісний педагогічний процес, зміст, структуру, форми, методи, педагогічні умови організації навчально-пізнавальної та самоосвітньої діяльності студентів (*третє завдання*).

4. Обґрунтовані на основі педагогічних і психологічних досліджень, власних тривалих напрацювань педагогічні умови формування професійної самореалізації майбутніх учителів філологічних спеціальностей (п. 2.1., 2.2.,

2.3., с. 74 – 134) є достатніми і ефективними, як показує аналіз дослідно-експериментальної роботи (пп. 3.1-3.2).

Реалізуючи першу педагогічну умову (забезпечення готовності до професійної самореалізації майбутніх учителів філологічних спеціальностей на основі усвідомлення перспектив кар'єрного зростання), дослідниця особливу увагу приділяє активізації ціннісно-сміслової сфери студентів, формуванню у вихованців бажання пізнавати себе, правильно формулювати професійні цілі й завдання, які сприяють досягненню успіху у професійній самореалізації (п. 2.1, с.74 – 94). Відзначимо теоретичне осмислення дослідницею поняття «кар'єрне просування» у площині професійної педагогіки. Авторка посилається на наукові дослідження, у яких розкрито зміст поняття, функції кар'єри (стимулюючу, футуристичну, оцінну, самоконтролю, самоусвідомлення), етапи вибудовування, які розкривають зв'язок із загальною перспективою особистісної та професійної самореалізації. Приходить до висновку, що перебування в активному освітньому дивергентному середовищі зумовлює кар'єрне зростання і є значно вагомішим результатом, аніж формально засвоєні знання, уміння і навички; можлива соціальна мобільність систематизує цей процес і робить його емоційно привабливим для особистості. Отже, кар'єрне просування неможливе без професійної самореалізації особистості як неповторної цілісної індивідуальності.

Слушним є висновок Катерини Андріївни про те, що професійна самореалізація майбутніх учителів філологічних спеціальностей пов'язана із перспективами професійного шляху, які трансформуються у професійне майбутнє як потенційно можливе. Забезпечення готовності до означеної особистісно-професійної перспективи гарантується ранньою діагностикою професійно значущих якостей майбутніх учителів філологічних спеціальностей; усвідомленим цілепокладанням професійних намірів; створенням сприятливого дивергентного середовища.

Реалізована авторкою і друга педагогічна умова - професійно-

особистісний розвиток майбутнього фахівця в контексті акмеологічного вчення. Акмеологічний аналіз проблеми дозволив запропонувати конструктивне рішення, яке полягало в потребі сформувані в суб'єктів праці функціональні резервні можливості компенсаторного типу, що виявляються у вигляді різноманітних універсальних і цілеспрямованих професійно важливих якостей і вмінь; їхній високий рівень розвитку дозволяє основній діяльності бути інваріантною зі стабільно високими показниками якості та надійності. Сформульований принцип акмеологічних інваріантів професіоналізму є базисним у проведенні експериментальної роботи. Акмеологічну концепцію покладено в основу авторської програми групових корекційних занять для студентів-філологів (п. 2.2, сс.94 – 112)

Виявилась ефективною і третя педагогічна умова - поетапне залучення студентів філологічних спеціальностей до практико орієнтованої діяльності у процесі педагогічної практики (п. 2.3, сс. 112 – 134). Доведено, що стратегія поетапного залучення (етап спостереження педагогічного процесу, моделювання фрагментів педагогічних дій, практична реалізація визначених педагогічних цілей, творче застосування інноваційних ідей у власній педагогічній діяльності) забезпечує рівневий процес професійної самореалізації, в основі якого лежить оволодіння педагогічним проектуванням.

Іншою ідеєю педагогічної практики, що розглядається автором як наукова основа, є програмно-варіативний підхід, що, з одного боку, передбачає засвоєння обов'язкових для всіх студентів знань, умінь, навичок, включення практикантів у заплановані види педагогічної діяльності, з іншого – припускає варіативність змісту й форм діяльності, завдань, пропонованих студентам на вибір з урахуванням рівня їхньої професійної спрямованості, загальноосвітньої й професійної підготовки, індивідуальних особливостей, добровільний вибір об'єкта роботи й видів діяльності. Загалом подібна стратегія поетапного залучення студентів філологічних спеціальностей до практико орієнтованої діяльності у процесі педагогічної практики забезпечує

успішне виконання завдань стимулювання професійної самореалізації (четверте завдання).

5. Реалізація моделі, перевірка ефективності педагогічних умов дозволяє виявити взаємозалежність і взаємозумовленість компонентів готовності майбутніх учителів філологічних спеціальностей до професійної самореалізації, забезпечити інтерактивність навчання, ефективний зворотний зв'язок у педагогічній взаємодії, цілісно спрогнозувати результати такої підготовки. На кожному етапі дослідно-експериментальної роботи авторка аналізувала зміст, методи, форми навчальної роботи, результати зрізів, робила відповідні корекції. Кожний етап забезпечувався навчально-методичними матеріалами, діагностичними методиками, у тому числі авторським.

Методами математичної статистики дослідниця доводить, що рівень сформованості готовності до професійної самореалізації у майбутніх філологів експериментальної групи є вищим, аніж у студентів контрольної групи. Респонденти з високим рівнем (15,4 %) відзначалися сформованим прагненням до самоактуалізації; вираженою потребою в саморозвитку, стійкою зацікавленістю майбутньою професійною діяльністю, прагненням до кар'єрного зростання; комунікабельністю, урівноваженістю, упевненістю, відкритістю, схильністю до повноцінної адекватної взаємодії, готовністю вибудовувати конструктивні стосунки з учнями різних вікових груп, визначати життєві та професійні перспективи і реалізовувати їх (п.3.2., с.188 – 189).

Отже, завдання розв'язано, мету наукового пошуку досягнуто. Зміст дисертації свідчить про володіння здобувачем проблемами теорії і методології професійної педагогіки.

Ступінь обґрунтованості використаних методів

Актуальність проблеми конкретизовано автором у меті, об'єкті, предметі і завданнях дослідження. Чотири завдання Катерина Андріївна виконувала, коректно застосовуючи необхідні теоретичні й емпіричні методи, аналіз вітчизняної та зарубіжної філософської, психологічної,

педагогічної, методичної літератури, включене спостереження, експертні оцінки, методи математичної статистики, поєднання якісного та кількісного аналізу одержаних емпіричних даних, визначення їхньої валідності й надійності.

Вірогідність результатів і висновків дослідження забезпечено теоретико-методологічною обґрунтованістю вихідних положень; репрезентативністю вибірки учасників педагогічного експерименту (367 студентів-філологів 5 педагогічних ВНЗ різних регіонів України). Свідченням результативності є довідки про впровадження результатів у навчально-виховний процес Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, Херсонського державного університету.

Значення отриманих автором результатів дослідження для науки і практики

Дисертаційна робота містить нові наукові положення, що сприяють підвищенню якості професійної підготовки майбутніх учителів філологічних спеціальностей у контексті посилення вимог до професіоналізму педагогів. У дослідженні теоретично розроблено й обґрунтовано педагогічні умови формування майбутніх учителів філологічних спеціальностей до професійної самореалізації, що відображають педагогічні цілі, завдання, пріоритети, специфіку професійної діяльності і врахування яких сприяє позитивним змінам у рівнях готовності.

Обґрунтування педагогічних умов і моделі формування готовності майбутніх учителів філологічних спеціальностей до професійної самореалізації здійснено з урахуванням теорій соціального, людського, інтелектуального і культурного капіталу, конструктивізму і когнітивізму, неперервної освіти, особистісно орієнтованого, компетентнісного навчання.

Теоретичні положення і висновки дослідження, система практичних

завдань із навчальних дисциплін «Практика мови (українська, англійська, німецька, російська)», «Методика викладання іноземних мов»; система практичних завдань з педагогічної практики; «Програма групових корекційних занять», система групових занять «Я – майбутній професіонал»; діагностичні методики для виявлення рівня готовності майбутніх учителів філологічних спеціальностей до професійної самореалізації можуть бути використані для подальшого удосконалення освітньо-професійних програм підготовки майбутніх учителів-філологів, організації навчального процесу з нормативних і варіативних професійно орієнтованих дисциплін; самостійної, індивідуальної роботи, програм виховної роботи, педагогічної практики; у практиці роботи учителів-філологів у загальноосвітніх навчальних закладах, у системі післядипломної освіти й підвищення кваліфікації учителів філологічних спеціальностей, у підготовці посібників, програм навчальних дисциплін.

Повнота викладу результатів в опублікованих працях і наукових заходах

Основні положення дисертації відображено у 14 наукових працях, зокрема, у 6 статтях у фахових наукових педагогічних виданнях України, 2 – у закордонних виданнях, 6 – у матеріалах конференцій. Основні положення і результати дослідження оприлюднено на 7 науково-практичних конференціях різного рівня, у тому числі на міжнародній конференції, що відбулася у Бресті 2015 року.

Ідентичність змісту автореферату й основних положень дисертації

Текст автореферату відповідає змісту і структурі кандидатської дисертації, дає чітке уявлення про її специфіку та отримані результати наукового пошуку.

Зауваження і побажання

У порядку наукової дискусії висловити деякі зауваження і побажання:

1. Відзначимо загалом коректно проведений аналіз базових понять дослідження. Дещо автономно представлено дослідницький матеріал щодо

професійної компетентності майбутніх учителів філологічних спеціальностей.

2. На сс.50-55 подано досвід зарубіжних країн з організації вищої освіти. Варто було б більш аргументовано показати доцільність включення такого матеріалу в контексті аналізу стану підготовки майбутніх учителів філологічних спеціальностей до професійної самореалізації.

3. Аналіз особливостей професійної діяльності учителя-філолога, а також професійної підготовки майбутніх учителів філологічних спеціальностей доцільно було увиразнити більш детальним аналізом нормативних документів, наявного навчально-методичного забезпечення, прикладами досвіду підготовки до професійної самореалізації у вищих педагогічних навчальних закладах, в інститутах післядипломної педагогічної освіти України.

4. Обґрунтовуючи педагогічні умови, можливо, варто було приділити увагу і характеристиці проявів професійної деформації студентів – філологів, проаналізувати шляхи її попередження;

5. Доцільно більш чітко пояснити, що, власне, ставилося за мету і завдання розробити: модель формування готовності чи, відповідно, модель підготовки майбутніх учителів філологічних спеціальностей до професійної самореалізації. Чи це синонімічні поняття? У цьому контексті як синонімічні подано терміни «майбутній філолог» і «майбутній учитель філологічних спеціальностей». Чи правомірно це?

6. В останньому параграфі варто було пояснити, чи всі суперечності і як автором подолані. Зокрема, як вирішена суперечність «між активним вживанням терміна «самореалізація» й значною варіативністю у визначенні цього поняття.

7. У тексті дисертації не знайшли повноцінного відображення матеріали додатків.

Висловлені побажання не є принциповими і не впливають на загальний позитивний рівень кандидатської дисертації.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Аналіз дисертації, автореферату, опублікованих наукових праць Поселецької Катерини Андріївни дає підстави для такого висновку. Дисертація **«Підготовка майбутніх учителів філологічних спеціальностей до професійної самореалізації»** є самостійною, науково вагомою, структурно завершеною. У дослідженні здійснено комплексне вирішення актуального наукового завдання з теорії і методики професійної освіти, що полягало в обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов підготовки майбутніх учителів філологічних спеціальностей до професійної самореалізації і загалом є суттєвим для теорії і практики розвитку професіоналізму педагогів.

Кандидатська дисертація відповідає паспорту спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти, профілю спеціалізованої вченої ради Д 05.053.01, вимогам п. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року №567 (із змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів № 656 від 19 серпня 2015 року). Поселецька Катерина Андріївна заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

5 травня 2016 року

Офіційний опонент,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри української мови
Сумського державного
педагогічного університету
імені А.С.Макаренка

